

Заметим лишь, что на интерпретацию критикующим критикуемого решающее влияние должны оказывать не ее политическая «актуальность», «оплатоёмкость» или степень околонушной новомодности, а служение истине ради нее самой, научная беспристрастность и последовательность.

Следование перечисленным установкам отнюдь не исключает многообразия интерпретаций (различные интерпретации может иметь один и тот же текст и вне контекста, и в каждом из многочисленных контекстов; по-разному может быть интерпретирован и каждый данный контекст; возможны и различные интерпретации каждой данной интерпретации), а потому предполагает *многовариантность*, «*многоканальность*» критики. В то же время оно способствует обоснованному *выбору* оптимальной интерпретации и соответствующего вида (сочетания различных видов) ее критики. Но, даже будучи успешно реализованными, эти варианты интерпретации и критики не завершают *процесс* критики хотя бы потому, что поиск и истолкование подлинного смысла текста (контекста) не имеет научных границ. Идеи рождаются, рожают новые идеи и не умирают. Своим бессмертием и новыми жизнями они во многом обязаны именно критике.

Зайцев Юрій Кузьмич

*д.е.н., професор, професор кафедри політичної економії
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА СПАДЩИНА МАРКСИЗМУ У ПРЕДМЕТНОМУ ПОЛІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ – ПРИЧИНИ, ФОРМИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ

У своїй праці «Десять великих экономистов от Макрса до Кейнса» (1951) Йозеф Шумпетер писав: «Породження інтелекту чи фантазії у більшості випадків завершують своє існування

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

протягом періоду, який коливається від часу пообіднього відпочинку до життя цілого покоління. Однак із деякими цього не відбувається. Вони переживають занепад і знову повертаються, повертаються не як невпізнанні елементи культурної спадщини, але у власній індивідуальній сутності, із своїми особливими прикметами, які люди можуть бачити та торкатися. Їх із повним правом можна називати великими, жодної вади у цьому визначенні, що пов'язує велич із життєздатністю, я не бачу. У цьому сенсі це визначення, поза сумнівом, може бути застосоване до вчення Маркса» [1, с. 17].

Така оцінка ролі К.Маркса у розвитку світової економічної думки видатним теоретиком ХХ ст. Йозефом Алоїзом Шумпетером дозволяє нам опустити необхідну у подібних випадках ритуальну аргументацію щодо величі постаті, доцільності вивчення спадщини та перейти безпосередньо до проблеми заявленої у нашій доповіді.

Перше, що варто, на наш погляд, зазначити, розглядаючи проблему доцільності використання теоретико-методологічної спадщини К. Маркса в організації досліджень у предметному полі сучасної політичної економії, це динамізм розвитку, як економічної і господарської системи капіталізму у ХІХ-ХХІ ст., так і теоретичної економічної думки, що досліджує закономірності, тенденції, перспективи цього розвитку у сьогоденні та в майбутній перспективі. Зокрема, коли А. Сміт писав свою знамениту працю «Дослідження про природу та причини багатства народів» ринкова система капіталізму не охопила ще навіть Європу, не говорячи вже про такі регіони планети, як Азія, Африка, Латинська Америка. Водночас, це не завадило вченому визначити та сформулювати ключові закони та принципи функціонування ринкової економіки незалежно від географічного та соціально-політичного поля їх прояву, характеристики яких не втратили сили й у наш час.

К. Маркс почав писати свій «Капітал» за півстоліття після виходу у світ праці А. Сміта, однак за цей час кардинально змінився і технологічний спосіб виробництва, і просторове поле дії законів ринкової економіки, і архітектоніка системи національної економіки, суспільного поділу праці, соціальної стратифікації капіталістичного суспільства, й інституціональні

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

форми та інструменти досягнення мети пануючим класом, і зміст, характер, форми соціально-економічних суперечностей між основними суб'єктами економічного життя.

Усі ці зрушення викликали потребу критичного системного аналізу причин, що спричинили такі тектонічні зміни у житті тогочасного суспільства, пошуку відповідей на питання, а що буде далі, яка природа соціально-економічних суперечностей, що виникають у процесі розвитку капіталізму та постійно поглиблюються, загрожуючи існуючому порядку, і чи можливо зняти ці суперечності у межах існуючої системи. Такий системний аналіз дії законів ринку в умовах домінування капіталістичної приватної власності і провів К. Маркс, спираючись при цьому на гегелівське уявлення про суть і закони діалектики, принципи їх використання у пізнанні законів розвитку економіки та суспільства. Професор університету Віргінії (США) Аллан Мегілл підкреслює з цього приводу:

«...своїм підходом до наукових проблем Маркс багато в чому залишався зобов'язаним Гегелю». «Маркс узяв із філософії Гегеля свої поняття усезагальності та універсальності, поняття розумної прогресивної історії. Вирішальний поворот полягав у тому, що Маркс змістив темпоральну перспективу – замість орієнтації у минуле з'явилася орієнтація на майбутнє. Маркс вважав, зазначає А. Мегілл, що його ідеї базуються на досягненнях природознавства та технології, що розробляється у природознавстві, однак, водночас, він розвивав і можливості, закладені у філософії Гегеля, хоча й не реалізовані самим Гегелем» [2, с. 70, 71].

Слід зазначити, що більшість закономірностей функціонування та розвитку капіталістичної ринкової системи, сформульованих та описаних А. Смітом, а згодом і К. Марксом, не втратили своєї сили і сьогодні, так само як не втратили сили його погляди на природу економічних, соціальних, духовних ціннісних орієнтирів і суперечностей капіталістичного суспільства. У політичній економії нашого часу ці проблеми знаходять свій вираз, насамперед, у динамічному розвитку потреби в: а) розширенні поля предмету досліджень політико-економічного характеру, поглибленні процесів його структуризації; б) у формуванні та розвитку нових напрямів у

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

системі політико-економічних досліджень, із посиленням взаємозалежності складових метасистеми (суспільства), таких як економіка, політика, інституційне та соціальне середовище, культура, духовність, глобалізація тощо; в) у конкретизації інструментальної бази досліджень, формуванні дворівневої її системи – рівня абстрактних категоріальних сутнісних характеристик та рівня інституційних досліджень, які забезпечують, у єдності, рівень висновків, узагальнень, прогнозів і рекомендацій, прийнятних для формування конкретних цілей економічної політики, принципів, моделей та інструментів реалізації цих цілей. Адже, у кінцевому підсумку, предмет досліджень сучасної політичної економії безпосередньо пов'язаний із пошуком можливостей зміни ціннісних характеристик норм і правил поведінки усіх, без виключення, суб'єктів економічного життя суспільства.

Водночас субстанціональний характер таких змін у предметі та методологічній парадигмі політико-економічних досліджень вимагає відповіді на ряд питань, серед яких першорядним, на наш погляд, є питання про реальність існування у наш час базових, засадничих ознак та елементів структури предмету класичної політичної економії, хай навіть у певних перетворених формах. Відповідь на це питання передбачає, насамперед, пошук відповідей на питання, які, власне були окреслені і досліджувалися ще К. Марксом у «Капіталі»: 1) чи зникла розбіжність (а часом і полярність) економічних, політичних, соціальних інтересів основних суб'єктів економічного життя, яка визначає динаміку, форми та межі їх активності? 2) Чи усунені причини суперечностей, пов'язані з функціонуванням приватної власності, домінуванням принципу ринкової справедливості, які породжують протистояння основних суб'єктів суспільного виробництва? 3) Чи відображає сучасна система мотивації до праці, особливо у постсоціалістичних країнах та країнах, що розвиваються (населення яких складає 6/7 від загальної кількості населення планети) визнання та повноцінне використання об'єктивно існуючого закону (сформульований Й.А.Шумпетером) та, водночас, інституціональної норми – безпосереднього взаємозв'язку та взаємозалежності між трудовою активністю

Економічна спадщина К. Маркса: погляд через призму століть

працівника, якісними характеристиками його трудової діяльності та рівнем його доходів, якістю життя, як необхідної умови трансформації та подальшого розвитку економічної та соціальної системи?

У разі позитивної відповіді на ці питання, фактично розв'язується проблема щодо аргументації причин, які визначають доцільність використання теоретичної спадщини К.Маркса у дослідженнях сучасної політичної економії. Адже, слід буде визнати (а не визнати об'єктивних реалій ми не можемо) існування в сучасному суспільстві ланцюга проблем соціально-економічного характеру, які склали ядро предмету досліджень класичної політичної економії. Отже, теоретико-методологічна спадщина К.Маркса у вигляді кола поставлених та нерозв'язаних соціально-економічних суперечностей класичного капіталізму ще чекає свого часу щодо її використання у процесі розвитку економічної науки. Водночас, це свідчення історичної спадковості предмету сучасної політичної економії у всій різноманітності її складових та напрямів, її нерозривного зв'язку із класичною політичною економією, яку вже тривалий час ховають як застарілий непотріб.

Нова парадигма, нова філософія сучасної політичної економії виводить її за рамки суто ринкових законів і відносин, за межі аналізу економічної людини та суто економічної мотивації, раціональності та ефективності, включаючи в поле об'єктів і предмету дослідження політичні інститути (наприклад, політичні ринки, політичну ренту, економічну політику тощо), соціальні, цивілізаційні чинники економічного розвитку, чинники, які забезпечують якісну трансформацію людини та суспільства, як умови та мети цього розвитку. За цих обставин якісні зміни відбуваються й у методології політико-економічних досліджень, у системі підходів, які визначають місце, функцію та роль того чи іншого метода у забезпеченні якісного наукового результату, як бази формування певної концептуальної моделі розвитку суспільства.

За цих умов визнання та досвід використання у процесі дослідження надскладних соціальних об'єктів К.Марксом таких інструментальних форм і підходів, як системний діалектичний

підхід, визнання ролі технологічного способу виробництва у соціально-економічних трансформаціях, усезагальної та універсальної дії економічних і соціальних законів за даних історичних умов функціонування економіки та суспільства, дозволяє сучасній політичній економії ефективно реалізовувати стратегічні цілі і завдання теоретичних досліджень.

1. Шумпетер, Й. Десять великих економістів от Маркса до Кейнса [Текст] / пер. с англ. Н.В.Автономовой, И.М.Осадчей, Н.А.Розинской; под науч. ред. В.С.Автомова. М.: Изд. Института Гайдара, 2011. – 416 с.

2. Мегилл А. Карл Маркс: бремя разума. Научная монография / А.Мегилл; перевод с английского М. Кукарцевой. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2011. – 336 с.

Лагутін Василь Дмитрович

д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та конкурентної політики Київського національного торговельно-економічного університету

К. МАРКС І МЕТОДОЛОГІЯ ХОЛІЗМУ В ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

В економічній науці традиційно розрізняється методологічний індивідуалізм і методологія холізму. Принцип методологічного індивідуалізму полягає у використанні моделі homo economicus («економічної людини») і пріоритетного аналізу поведінки індивіда в економіці. Ця методологія досить широко застосовується в неокласичній теорії для аналізу соціально-економічних процесів в найбільш простому вигляді. Протилежністю такого підходу є методологічний холізм, який розглядає індивіда як частину цілого. Політико-економічна теорія К.Маркса спирається, насамперед, на принцип холізму.

Безумовно, у працях такого видатного філософа і економіста як К.Маркс можна знайти пояснення різним теоретико-методологічним підходам, що пов'язано із науковою